

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Redactioneel

Het voor u liggende nummer stemt de hele redactie tot tevredenheid. We zijn erin geslaagd om twee klinische artikelen te plaatsen samen met een bijdrage van onze hoofdredacteur die thuishoort in de rubriek 'psychoanalyse en cultuur'. Want er is zowel behoefte aan klinische als aan culturele artikelen. Wie zich bijvoorbeeld geroepen voelt om enkele psychoanalytische beschouwingen neer te schrijven naar aanleiding van een recente film, hoeft niet te aarzelen en kan het best zo snel mogelijk in de pen krui- pen. Vooral onze boekenrubriek weerspiegelt de multiculturaliteit en de theoretische diversiteit die onze psychoanalytische familie kenmerkt. We laten ons niet verdelen door de meest uiteenlopende gezichtspunten, we worden er juist door geïnspireerd. Zo zal de lezer recensies vinden over groepspsychotherapie, neurofilosofie, godsdienstpsychologie, jungiaanse en lacaniaanse psychoanalyse, en politologie. Zonder afbreuk te doen aan onze relatie met de geneeskunde en de psychiatrie als toegepaste natuur- wetenschappen beklemtonen we onze epistemologische en ethische gerichtheid op het individuele subject. Elke bijdrage illustreert hoe men gericht is op de unieke psychische werkelijkheid die zich binnen het over- dracht-tegenoverdrachtscontinuüm ontvouwt.

In dit nummer komt vooral de psychoanalytische psychotherapie in haar meest uiteenlopende vormen aan bod: psychoanalytische speltherapie in combinatie met ouderbegeleiding, de psychoanalytische behandeling van alcoholisme, de psychoanalytische psychotherapie bij narcistische per- soonlijkheden (zie rubriek *Verslagen*). Alle bijdragen komen tegemoet aan de missie en positie van de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie (VVPT), zoals deze onlangs door Mark Kinet (2004), voorzitter van deze vereniging is voorgesteld. De missie van de VVPT is niet alleen het organiseren van permanente vorming en therapeutisch-inhoudelijke uit- wisseling voor psychoanalytisch psychotherapeuten. Doel is evenzeer het bekendheid geven aan de relevantie van de psychoanalyse voor andere dan de standaardtoepassingen. De voornaamste zorg van de VVPT is daarbij niet het bewaren van de 'zuiverheid' van het psychoanalytische goud. Veel- eer wil de vereniging het goede en het ware dat de psychoanalyse te bieden heeft, ter beschikking stellen van allen die hulp verlenen bij psychisch lij- den. Wie hierover verder van gedachten wil wisselen kan contact opnemen met de bestuursleden van de VVPT, bij voorkeur met Mark Kinet zelf.

De postkleiniaanse oriëntatie is in dit nummer ruimschoots vertegenwoor- digd. Ronny Vandermeeren heeft een mooi praktijkgericht artikel geschre- ven over de psychoanalytische behandeling van alcoholisten. Hij baseert zich vooral op het werk van Michèle Monjaube, een Franse psychoanalytica

die gevormd werd door Anzieu en McDougall. Monjauze is overtuigd van de archaische oorsprong van alcoholisme. De pathogene kern van alcoholisme zou voortkomen uit een splitsing in een alcoholisch deel en een adaptatief deel in het zelf. Deze splitsing vindt haar oorsprong in de cumulatieve herhaling van twee vroege trauma's: het geboortetrauma en de angst te vallen. Alcoholisme is niet met een klassieke analytische aanpak te behandelen; hier is een geïntegreerde en multimodale benadering nodig. Wanneer Vandermeeren stelt dat steunend optreden wenselijk is, noemt hij de drie essentiële aspecten daarvan niet, namelijk het dragen en verzorgen van het goede infantiele deel, het begeleiden van het volwassen deel en het helpen overleven van en weerstand bieden aan de aanslagen die voortkomen uit het slechte infantiele – ook wel 'psychotisch' of 'terroristisch' genoemde – deel van de patiënt (Hebbrecht 2004). Bij het artikel van Vandermeeren kunnen we niet naast de kip-of-het-eikwestie. Ik kan me voorstellen dat problematisch alcoholgebruik door personen met een biologisch-genetisch bepaalde kwetsbaarheid doch zonder de door Monjauze beschreven psychodynamische constellatie, op zich ook een splitsing in de innerlijke wereld kan veroorzaken. Niemand hoeft me te overtuigen van de waarde van het psychoanalytische denkkader bij de behandeling van verslaafde personen. Psychoanalyse is echter niet in staat om de ontwikkeling van alcoholisme te voorkomen. Masud Khan (naar wie Vandermeeren verwijst) is hiervan het droevige voorbeeld. Ondanks zijn lange analyse bij drie gerenommeerde psychoanalytici (Sharpe, Rickman en Winnicott) ging het steeds slechter met Khan, wat zich manifesteerde in onethisch gedrag met patiënten en supervisanten: vernederingen, racistische uitspraken, arrogantie, ernstige inbreuken op het kader en seksuele grensoverschrijdingen. Deze zaak heeft de Britse psychoanalyse schade berokkend. Recent is dit schandaal uitgebreid bediscussieerd in de grote analytische tijdschriften, zowel door analytici (Bauduin & Denis 2003; Hopkins 2003; Kahr 2003; Sandler 2004) als door zijn ex-patiënt (Godley 2003; 2004). Dit heeft geleid tot zes aanbevelingen aan alle analytische verenigingen: 1. een goed functionerende ethische commissie; 2. een helder geformuleerde en gedetailleerde ethische code; 3. ethiekseminaries op geregelde tijdstippen; 4. enkele keren per jaar een wetenschappelijke avond over ethiek; 5. instellen van de functie klinisch-ethisch adviseur; 6. meer aandacht voor ethisch gedrag bij psychoanalytici. In de publicaties over deze onverkwikkelijke geschiedenis wordt het alcoholprobleem van Khan slechts terloops vermeld. Iedereen die in de verslavingszorg werkzaam is, weet hoe destructief alcohol kan zijn voor de creativiteit van geniale mensen. Problematisch alcoholgebruik kan de verworvenheden van een succesvolle analyse vernietigen.

Christine Franckx werkt ook in het postkleiniaanse register en beschrijft op een aangrijpende manier hoe een geadopteerd meisje met een borderlinestoornis haar ouders kwelt door hen genadeloos met de adoptiesituatie en hun steriliteit te confronteren. Doordat zij onzeker gemaakt worden,

zijn de ouders niet in staat haar driftmatige turbulentie te bevatten. De kinderpsychotherapie wordt een opeenvolging van vooral helse en enkele zeldzame hemelse momenten. Franckx kan niet anders dan 'Mr. Kattenkwaad', het archaïsche stuk, in de ogen zien. Het plotse afbreken van de therapie wekt pijnlijke tegenoverdrachtsgevoelens, die de analytica helpen te begrijpen wat zich bij de adoptie in de beleving van de baby voorgedaan moet hebben. Het Mr. Kattenkwaad-deel van Johanna roept bij mij twee vragen op. Is er sprake van een identificatie met haar biologische vader? Juist doordat er over hem niets bekend is, neemt hij in haar innerlijke wereld mogelijk een zeer prominente plaats in. Verder dacht ik aan het 'kwade-babydeel', zoals dit door onze Belgische opleidingsanalytica Van Lysebeth (2001) is beschreven. Mr. Kattenkwaad reflecteert niet over innerlijke ervaringen maar evacueert ze en duwt ze met geweld in de psyche van de analytica. Dit deel van de patiënte durft geen afhankelijkheidsrelatie aan; Mr. Kattenkwaad poneert zich als een almachtige instantie, die elke afhankelijkheid van een extern object systematisch ontkent en aanvalt. Een analysant die in de greep is van een dergelijk intern object vervult ons met haatgevoelens en maakt ons radeloos. Woorden zijn niet voldoende om duidelijk te maken dat Johanna via haar gedrag een zeer vroege ervaring herhaalt en uitageert door de analytica actief aan te doen wat ze destijds zelf passief heeft ondergaan. De analytica kan niet anders dan zich presenteren als een stevig object, dat tekenen van beginnende escalatie herkent, kordaat grenzen stelt en de destructieve aanvallen overleeft. Dan pas is het meisje in staat om waarde aan de analytica toe te kennen.

Bij het artikel van onze hoofdredacteur Frans Schalkwijk over opera kan ik als clinicus niet veel toevoegen. Hij beschrijft de verhouding tussen toeschouwer en opera als een interactie tussen overdracht en tegenoverdracht en illustreert dit met twee zeer individuele luisteraarresponsen bij de opera *La Bohème* van Puccini. Terecht verzet hij zich tegen al te simplistische opvattingen die de stem als betekenisdrager voorop stellen. De opera is een veel complexer fenomeen, dat een specifieke emotionele beleving in het individu tot stand brengt. De lezer voelt dat Frans als kenner van de muziektherapie én de psychoanalyse op eigen terrein speelt. Mij is dit terrein vreemd, en het lezen van zijn artikel haalde mij even uit mijn vertrouwde denkpatronen.

Maar waar zou ik me om bekommeren? In de psychoanalyse gaat het juist om het vreemde. Dat is een van de redenen om het lustrumsymposium *Psychoanalyse en het vreemde* ter gelegenheid van ons tienjarig bestaan bij te wonen. Dit symposium vindt plaats op vrijdag 8 oktober 2004 in de Grote Kerk Breda.¹

Sprekers uit Nederland en België werd gevraagd lezingen te geven die een ontmoeting mogelijk maken tussen filosofie (hermeneutiek, wijsgerige antropologie), de dagelijkse klinische praktijk en de psychoanalytische theorieën. Alles wordt opgeluisterd met beeld en klank, discussie en feestelijke afsluiting. Het is een fascinerend programma. Wie even wil toeven in de nabijheid van 'het Unheimliche' en het raadselachtige, zal die dag zeker aan zijn trekken komen en 's avonds weg gaan met het vertrouwde

gevoel dat er verder gemijmerd kan worden over het mysterie. Bij het vreemde moet ik vooral denken aan de felle discussie naar aanleiding van de bijdrage van Berenstein (2001) op het IPA-congres in Nice. Volgens Berenstein verzetten we ons tegen de aanwezigheid van het vreemde. Ons ego slaagt er niet in de zone van verschil, die de ontmoeting met de ander met zich meebrengt, te assimileren. Een van de vergeefse pogingen daartoe is het object willen bezitten. Dat lukt niet. Er blijft altijd een aspect van de ander dat zich tegen assimilatie verzet. Dit is het vreemde ('the alien') dat niet in het subject opgenomen kan worden en ongekend blijft. Het kwetst ons narcisme dat het vreemde zich niet laat toe-eigenen. Berenstein beschrijft naast identificatie het mechanisme van de 'impositie' waarmee bedoeld wordt dat de ander een stempel op ons drukt zonder dat we dit wensen. Het vreemde heeft een impact op ons, het verandert ons zonder we dit willen. We verdedigen ons tegen de impositie van het vreemde door het weg te duwen of het om te vormen tot gelijkenis. Dit maakt overigens begrijpelijk waarom innovaties zoveel verzet oproepen. Hier geef ik een kleine voorzet. Ik herhaal nog even: op vrijdag 8 oktober spelen we Nederland-België in een grote kerk in Breda. Vreemd, niet? Elke ploeg heeft zijn spelers opgesteld. Met een talrijk publiek wordt het pas een opwindend spektakel. Allen daarheen!

Marc Hebbrecht

Noten

1. Inschrijven kan door een e-mail te sturen met naam, adres en eventueel telefoonnummer naar typ@hccnet.nl en gelijktijdig €60,00 over te maken op girorekening 7228187 (Nederland) of postchequerekening 000-1695402-36 (België) ten name van Tijdschrift voor Psychoanalyse, Amstelveen. Er worden geen aparte bevestigingen verstuurd. Wij verwachten u op vrijdag 8 oktober tussen 9.30 en 10.00 uur. Annulering met terugstorting van het inschrijfgeld, minus € 20,00 administratiekosten is mogelijk tot 15 september. Accreditering is aangevraagd voor Belgische en Nederlandse psychiateren.

Literatuur

Bauduin, A. & Denis, P. (2003). La perversion narcissique de l'analyste et ses théories. *Revue Française de Psychanalyse*, LXVII, 1007-1014.

Berenstein, I. (2001). The link and the other. *The International Journal of Psychoanalysis*, 82, 141-150.

Godley, W. (2003). Sauver Masud Khan. *Revue Française de Psychanalyse*, LXVII, 1015-1028.

Godley, W. (2004). Commentary. *The International Journal of Psychoanalysis*, 85, 42-44.

Hebbrecht, M. (2004). De psychiater als steunfiguur. Een psychoanalytische visie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 46, 157-166.

Hopkins, L. (2003). L'analyse de Masud Khan par D.W. Winnicott. *Revue Française de Psychanalyse*, LXVII, 1033-1058.

Kahr, B. (2003). Masud Khan's analysis with Donald Winnicott: On the hazards of befriending a patient. *Free Associations*, 10, 190-222.

Kinet, M. (2004). Positie en missie van de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie. Niet gepubliceerde interne werktekst van de VVPT.

Sandler, A.M. (2004). Institutional responses to boundary violations. *The International Journal of Psychoanalysis*, 85, 27-41.

Van Lysebeth-Ledent, M. (2001). *Du Réel au Rêve*. Parijs: L'Harmattan.